

اسطوره و هنر

(تحلیل آثار هنری بر اساس دانش اسطوره‌شناسی)

تألیف:

رسول مُعَرِّک‌نژاد

www.ketab.ir

اسطوره و هنر

مؤلف: سیدرسول معرک نژاد

طرح جلد: بهار یزدان سپاس

اجراء نمودار: مرضیه اسدی

لیتوگرافی: پارسیان

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳

چاپخانه: پدیده

صحافی: جلوه نوین

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۰۸-۸۲-۶

ناشر: انتشارات میردشتی

خیابان انقلاب، فخررازی، وحید نظری شرقی

شماره ۶۱ واحد ۸۳۴ تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۱۹۴۸۲/۶۶۴۰۱۴۴۴

www.mirdashti-pub.com

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

سرشناسه: معرک نژاد رسول

عنوان و نام پدیدآور: اسطوره و هنر تحلیل آثار هنری بر اساس دانش

اسطوره شناسی / سید رسول معرک نژاد

مشخصات نشر: تهران: انتشارات میردشتی، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۳۵۲ ص: مصور(رنگی).

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۷۰۸-۸۲-۶

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

موضوع: هنر و اسطوره شناسی

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۵۱۵ الف ۶م / ۷۷۶۰

رده‌بندی دیویی: ۷۰۴/۹۴۸۹۲۱۳

شماره کتابشناسی ملی: ۲۶۱۷۳۵۶

فهرست

۸	پیشگفتار
	فصل ۱
۱۳	معنای اسطوره
۱۴	تعریف اسطوره
۲۲	گونه‌های اسطوره
۲۴	اسطوره، زمان و مکان
۲۷	اسطوره، آغاز و انجام
۲۹	اسطوره، افسانه
۳۰	اسطوره، حماسه
۳۱	اسطوره، تخیل، رؤیا
۳۴	اسطوره، نماد، رمز
۴۰	اسطوره، تاریخ، دنیای معاصر
۴۸	اسطوره، نشانه‌شناسی، نشانه-معناشناسی
	فصل ۲
۸۷	اسطوره، ادبیات
۱۰۸	اسطوره، نقاشی
۱۴۷	اسطوره، شهر، معماری، مجسمه
۱۶۵	اسطوره، عکس، فیلم
	فصل ۳
۱۸۷	اسطوره‌پژوهی

۱۸۸	اسطوره‌نگاری
۱۹۰	مطالعات اسطوره در دیگر دانش‌ها
۱۹۱	معنا و مفهوم نقد
۱۹۵	دلالت صریح، دلالت ضمنی
۱۹۶	شماایل‌نگاری، شماایل‌شناسی
۱۹۸	بررسی تاریخی تفسیر اسطوره
۱۹۸	فرم، محتوا، ساختار
۲۰۲	بینامتنیت
۲۰۷	نقد مضمونی
۲۰۹	نقد تخیلی
۲۱۲	خود و دیگری، مکتب مسکو-تارتو
۲۱۵	نقد سنت‌گرا
۲۱۶	نقد روان‌کاوی
۲۲۰	اسطوره‌سنجی، اسطوره‌کاوی
۲۲۱	تقدس شخصیت هنرمند

فصل ۴

۲۳۶	نقد اسطوره در دانش اسطوره‌شناسی
	اسطوره‌شناسی علمی، اسطوره‌شناسی تطبیقی زبان محور (فیلولوژی):
۲۳۷	فردریش کروزر و ماکس مولر
۲۴۲	اسطوره‌شناسی جهان‌شمول: جیمز جورج فریزر
۲۴۵	اسطوره‌شناسی تطبیقی کنش‌گرا: ژرژ دومزیل
۲۵۳	تک‌اسطوره: جوزف کمبل
۲۶۹	نظریه و نقد اسطوره‌های متنی: نورترپ فرای
۲۹۶	اسطوره‌سنجی، اسطوره‌کاوی: ژیلبر دوران و پیر برونل

فصل ۵

۳۲۵	بررسی و تحلیل «گذر سیاوش از آتش»
-----	----------------------------------

پیش‌گفتار

سال ۱۳۸۳ خورشیدی بود، فصلنامه‌ی «پل فیروزه» ویژه‌ی اسطوره‌آراییه‌ی اردیبهشت ۱۳۸۲ را از دکه روزنامه‌فروشی خریدم؛ به دنبال یافتن و مطالعه‌ی مطلب تازه‌ای درباره‌ی اسطوره بودم، بخش آخر آن ۳۲ عنوان پایان‌نامه‌های مقطع کارشناسی ارشد که با موضوع اسطوره و به نظر مسئولان فصلنامه (ویژه‌ی این شماره زیر نظر جلال ستاری) تا آن زمان برترین بودند، نوشته شده بود. با تعجب نام پایان‌نامه خودم را دیدم. این انتخاب مرا بُرد به یک دهه قبل و سال ۱۳۷۳، آن زمان که علاقه‌ام به اسطوره تازه شروع شده بود. زمانی که می‌خواستم در نقاشی‌هایم از اسطوره‌ها استفاده کنم تا به زعم خودم آثارم رگ و ریشه‌ی ایرانی داشته باشند. اما مثل بسیاری دیگر تأکیدم ناخواسته و بدون آگاهی بر نمادها بود که به اشتباه فکر می‌کردم اسطوره‌اند. سال ۱۳۷۹ موضوع اسطوره برایم جدی‌تر شد و پایان‌نامه‌ام را با عنوان اسطوره در نقاشی محاصر ایران انتخاب کردم. آن زمان تمام دانشگاه‌ها و کتابخانه‌های تهران و اصفهان را سر زدم اما هیچ کتاب و پایان‌نامه‌ای با موضوع اسطوره در نقاشی و هنرهای تجسمی نوشته نشده بود بنابراین با مطالعه‌ی کتاب‌ها و مقاله‌های اسطوره در زمینه‌های ادبی و سیاسی آنها را به نقاشی مرتبط کردم، اما من هم ناآگاهانه نمادها را به جای اسطوره قرار دادم و پس از آن که پایان‌نامه‌ام تمام شد شوق‌زده که کاری انجام داده‌ام، در تهران برای نشر و چاپ بردم برای یک ناشر دولتی، پس از شش‌ماه پذیرفته شد چاپ شود اما در آن زمان یک احساسی جلویم را گرفت، حس کردم هنوز زود است و کمی دیگر صبر کنم. باز پس گرفتم، چاپ نشد و چه خوب شد. مدت‌ها گذشت و تفتنی به مطالعه‌ی اسطوره‌ها می‌پرداختم تا سال ۱۳۸۹ پرسش‌های جدی‌تری ذهنم را درگیر خود کردند. این که چه اتفاقی در متن تصویر (از نقاشی تا سینما و ویدئوآرت) باید رخ بدهد و رخ می‌دهد که یک نشانه‌ی تصویری بدل به اسطوره می‌شود در صورتی که همان نشانه در تصویری دیگر فقط یک نشانه بیش نیست؛ بسیاری با عنوان نقد اسطوره‌ای، نقد نوشته‌اند اما چرا همه‌شان فقط نمادها را تفسیر کرده‌اند؛ اسطوره در کدام بخش از متن اتفاق می‌افتد؟ در نگاه هنرمند؛ درون خود متن یا در بینامتنیت و یا هیچ‌کدام.

شروع کردم دوباره کتاب‌ها را زیر و رو کردن، پرس و جو کردن، اما هر چه بیشتر خواندم و پرسیدم کمتر یافتم. تا این‌که برای خودم فرضیه‌هایی را مطرح کردم. مثلاً: این‌که اسطوره باید در باور مردم رُخ دهد، باید روایتی به همراه داشته باشد و از این قبیل موارد؛ در ضمن شروع کردم به نگارش مطالب و یافته‌هایم. تا این‌که چند سال بعد در کارگاه آموزشی بهمن نامور مطلق شرکت کردم. ابتدا پرسش‌هایم بیشتر شد اما به مرور با راهنمایی‌ها و درس‌گفتارهای نامور مطلق به پاسخ خود نزدیک شدم.

به هر روی حاصل تلاش و جست و جوی این سال‌ها، این کتاب کوچک شد. اما در این مجموعه، در بخش‌هایی که از تعاریف اسطوره شروع می‌شود تا نقدهایی که به نوعی از اسطوره بهره برده‌اند و بخش‌هایی که به اسطوره در حیطه و گونه‌های هنری پرداخته‌اند، سعی بر آن است تا مطالب خلاصه و نمونه‌وار باشند و گرنه هر کدام از آن موضوع‌ها خودشان یک کتاب جداگانه‌ای را می‌طلبید. لازم به ذکر است که باید در نظر داشت تمامی شیوه‌های مطرح در دانش اسطوره‌شناسی بر هرگونه متن و اثری منطبق نیست و باید دریافت کدام شیوه مناسب‌تر عمل می‌کند و متن هنری، کدام شیوه را می‌طلبد و بر اساس آن اثر (متن) را به نقد کشید و بررسی و تحلیل کرد.

مجموعه‌ی حاضر بر پنج فصل می‌باشد. در فصل نخست به معنا، تعریف و گونه‌های اسطوره؛ ارتباط اسطوره با زمان، مکان، آغاز و انجام هستی؛ تفاوت و تقابل و تعامل اسطوره با افسانه، حماسه، روایا، نماد، رمز، اسطوره‌های دنیای مدرن و چگونگی اسطوره در نظام نشانه‌شناسی پرداخته شده‌است. در فصل دوم به صورت بسیار کوتاه به اسطوره در ادبیات و هنرهای تجسمی با ارائه چند نمونه از مصادیق‌های آن اشاره شده است. اما اذعان دارم که مطالب بیشتر تاکید بر نمادها است تا اسطوره و از طرفی هر کدام از این زمینه‌ها گستردگی بیشتری دارند که در این‌جا مجال بیان مفصل آن‌ها نبود.

از آن‌جایی که تمامی مطالعات حوزه‌ی اسطوره رویکردهای متفاوت و مختلفی به خود می‌گیرد از انسان‌شناسی، دین‌شناسی، تا روان‌شناسی و غیره، از آن به عنوان «اسطوره‌پژوهی» یاد می‌کنیم. بدین ترتیب برای تفکیک رویکردهای موجود با دانش اسطوره‌شناسی در فصل سوم به اسطوره‌پژوهی در سه حوزه‌ی جداگانه با عناوین؛ - اسطوره نگاری؛ - مطالعات اسطوره در دیگر دانش‌های علوم انسانی؛ - دانش اسطوره‌شناسی (میتولوژی) پرداخته شده‌است. در این فصل سعی بر آن است تا از مفهوم نقد آغاز کرده و به رویکردهایی که به نوعی از اسطوره‌ها بهره برده‌اند و همچنین اسطوره‌شناسی نیز از آن‌ها استفاده کرده‌است مطرح شوند. در پایان این فصل نظری بسیار

موجز به اسطوره‌سنجی و اسطوره‌کاوی شده‌است که البته در فصل چهارم کامل‌تر به آن اشاره می‌شود. در فصل چهارم، روند میتولوژی (= دانش اسطوره‌شناسی، علم اسطوره‌شناسی) از نیمه‌ی نخست قرن نوزدهم میلادی تا نظریه‌های معاصر متفکران اسطوره‌شناس بیان شده‌اند. در فصل پنجم به تحلیل و بررسی روایت «گذر سیاوش از آتش» از منظر اسطوره‌شناسی پرداخته شده‌است.

از طرفی مطالب اگر چه پیوسته‌اند اما به گونه‌ای نگارش شده‌اند تا بتوان به صورت مستقل نیز مطالعه کرد. از این رو خواننده می‌تواند از هر فصل و بخشی که تمایل داشت آغاز به مطالعه کند.

شیوه‌ی ارجاع مطالب به منابع در کتاب به صورت شماره‌های داخل پرانتز آمده‌اند که در پی‌نوشت‌ها به منبع و شماره‌ی صفحه اشاره شده‌است. در پی‌نوشت‌ها شماره‌ی اول، شماره‌ی منبع و شماره‌ی دوم بعد از حرف «ص» شماره یا شماره‌های صفحات منبع هستند در صورتی که به چند منبع ارجاع داده شده، هر منبع با علامت خط مورب / از هم‌دیگر جدا شده‌اند.

در پایان بر خود لازم می‌دانم از کسانی نام ببرم که در مقاطعی از زندگی‌ام چگونه اندیشیدن را به من آموختند و همیشه مرا مدیون خود کرده‌اند و با صحبت‌ها، نصیحت‌ها و فعالیت‌های‌شان مسیر زندگی‌ام را روشن کرده‌اند: سارا ایروانی، پرستو فروهر، حسین ماهر، مهدی حسینی؛ و از طرفی استادانی که با مطالعه‌ی کتاب‌ها و مقاله‌های‌شان راهنمای من بوده‌اند؛ مهرداد بهار و جلال ستاری که همگی حق استادی بر گردن من دارند، و تشکر ویژه‌ای از بهمن نامور مطلق که بزرگواری کردند و بخشی از مطالب کتاب درآمدی بر اسطوره‌شناسی آن هنگام که هنوز منتشر نشده بود را در اختیار من قرار دادند تا از آن‌ها استفاده کنم. هم چنین از مدیریت انتشارات مردشتی آقای مجید مردشتی که صمیمانه پذیرای نوشته من بودند.

رسول معرک‌نژاد

اردیبهشت ماه ۱۳۹۲